

כל עוד לא קיימת תחושה מעוגנת של שייכות אל ה"אדמה", קיים קושי גדול מאוד לנהל את ה"קרקע"

אורי שגיא

כל הדוברים ב"כנס ירושלים" ציינו שלא קיימת רמת תכנון לאומי נאותה בכל מה שנוגע לקרקע. אני רוצה להביא את הבשורה, שהמצב דומה גם במשק המים. קיים קשר דיאלקטי בין המים והקרקע בכל מה שנוגע לשליטה על אדמת ארץ ישראל, וככל שנמנהר להבין זאת – כך יקל עלינו לאבחן את מצב הדברים הזה ולהגיע לפתרון נאות. במסגרת הדיון על סוגיות הקרקע והתכנון הלאומי שלה, אני רוצה להציע הבחנה שאיננה חדשה, אבל היא לא עלתה כאן לדיון: בכואנו לדבר על "קרקע" יש להוסיף גם את המילה "אדמה". כדי להבחין בין אדמה לבין קרקע אפשר לקבוע, שכאשר אומרים את המילה "קרקע" מתכוונים לניהול, ואילו כאשר דנים ב"אדמה" מדברים

"חובתנו לעשות

כל שניתן ברובד

התכנוני כדי שלא

תתמוש כאן

התיאוריה

הצלבנית שחוזים

לנו אחדים

מהפלשתיאים."

על שייכות. וכל עוד לא קיימת תחושה מעוגנת של שייכות אל האדמה, קיים קושי גדול מאוד לנהל את הקרקע. למרבה הצער, הרגשת השייכות הזו הולכת ומידלדלת. זאת ועוד: כאשר אנו דנים בפיסת הקרקע שכלפיה חשים שייכות, מבחינים בזוג מילים נוסף – הריבונות והשליטה. המצב כיום הוא שבמקום שבו אנחנו הריבון, אך עדיין לא קבענו לעצמנו גבולות קבע, אנחנו לא בעלי השליטה, וגם במקום שבו מוסכם בקונצנזוס שאנחנו הריבון, מן הבחינה המשפטית אנחנו מהססים אם אנחנו הריבון – ומה לנו להלין על השליטה. אני מציע להשתמש גם במושג "אדמה" ולא רק במושג "קרקע", דווקא מן הטעם – וסליחה שאני נשען על תפיסת עולמם של שכנינו – שאצלם האבחנה בין שני הסוגים הללו ברורה לחלוטין. מהי אדמה? אדמתי. ומהי קרקע? זה כבר מושג אחר. אם להיות קצת פופוליסט, קרקע היא עניין לנדל"ניסטים ולעניין זכויות ולעניין שינוי ייעוד, ואילו אדמה היא הקניין והבעלות והשליטה.

מהות הבעיה בתחום הקרקע איננה איכות התכניות שלנו, אלא המיתאם בין התכנון לבין ההגדרה לפני התכנון, כלומר מהי המטרה והאם אפשר להביא לביצועה. זה המבחן. כמו שבמשא ומתן גם עסקי וגם מדיני ראוי שלא להביא את היועצים המשפטיים בתחילת המשא ומתן, כך ראוי שלא להביא את המתכננים כל עוד לא הוגדרה המטרה ולא נקבעו היעדים באשר לשליטה שלנו על ארץ ישראל או על תחומיה של מדינת ישראל, כפי שהמדינה תגדיר אותם. ככל שהדבר נוגע ל"קרקע", אני חושב שאף אחד אינו חולק על כך שאנחנו רוצים כאן קיום. לדעתי האישית ראוי להוסיף לכך גם את השגשוג, את האיכות, את שלומה – ה'וול ביאינג' – של החברה הישראלית וכמובן את היותנו מדינה יהודית, ציונית ודמוקרטית. זאת מטרתנו כחברה, ועל כך אין מחלוקת. אבל האיומים בדרך להשגת המטרה הזו שונים עכשיו לכלי הכר ביחס למה שהיה בעבר. ואינני מדבר על האיומים הביטחוניים-צבאיים, אלא על האיומים המכריעים על השליטה שלנו בקרקע הנובעים ממקום אחר – מחוסר הגדרת הריבונות, מחוסר שליטה, מדמוגרפיה שמאימת עלינו ומאיזה כאוס של מוסדות שלטון שכנראה נחלשים מאוד במדינת ישראל במה שנוגע לשליטה במשאב העיקרי – האדמה והקרקע וגם, כמובן, המים.

ישראל היא מדינה חזקה, והישגיה גדולים מאוד. אבל המאבק על ארץ ישראל ועל דמותה החל מחדש. אני משתמש בביטוי "החל מחדש", אך יש כאלה הקובעים שהוא נמשך כל הזמן, אלא שהדחקנו את המאבק הזה כתוצאה מצרכים, מאילוצים ומאיומים שונים. וכנראה בדין הדחקנו אותו, שהרי אנחנו לא חסרי תבונה לחלוטין. וכאשר אנו מביטים באיומים האלה מנקודת הראות של התכנון, נראה לי שפרט לצד הטכני שהוא ה"איך", חסרה לנו גם הגדרת ה"מה".

למדינה מותר שיתקיימו בה כללים נורמטיביים, ולא רק כלכליים או ביטחוניים, בכל מה שנוגע לשליטה על הקרקע, על האדמה. זכויות החקלאים בקרקע מבטאות בעיני את היכולת של ישראל לדבוק באתוס שהיא קבעה בעצמה, בין שהוא נובע מתפיסת העולם של "אדמת הלאום" כפי שקבעה קק"ל ובין שהמדינה היא שהחליטה עליו. המשבר של זכויות החקלאים בקרקע איננו נובע ממצב החקלאות, המשבר נובע מכך שלא נדרשנו, כמדינה, לטפל בדיפרנציאציה הסוציו-אקונומית שהיא פועל יוצא של העובדה שהחקלאות אמנם ממשיכה להיות טובה, אך בו בזמן אין מיתאם בין המים לבין הקרקע לבין האנשים לבין הרקמה החברתית. ובשל חסרונו של מיתאם זה

כל עוד לא קיימת תחושה מעוגנת של שייכות אל ה"אדמה", קיים קושי לנהל את ה"קרקע"

**"יהיה זה כישלון
של התנועה
הציונית אם תיכול
שערה משטרות**

**ראשם של מי
מהיישובים
החקלאיים
במדינת ישראל.
אם תיכול מורה -
נכשלנו. אם תיכול
חמדיה - נכשלנו.**

**כל היישובים
האלה צריכים
לעגן מחדש את
הזכויות שלנו
בארץ הזאת, לא
כחקלאים, אלא
כיהודים
וכישראלים."**

נוצרה בעיה, ואת הזעם עליה אנו מוציאים על האישה בבית ועל אלה ששומרים על כארבעה מיליון דונם מתוך 20.6 מיליון דונם של ארץ ישראל בתחומי הקו הירוק.

ארבעה מיליון דונם אלה מעוררים שאלה מהמעלה הראשונה לא רק ברובד של החקלאים, אלא גם ברובד של הציונות, משום שמרבית האדמות האלה הן מה שהוגדר "נכסי נפקדים" אחרי 1948. והנושא מעורר המחלוקת הזו עוד מצפה לנו מן הצד של אלה המדברים על "זכות השיבה", מצד אלה המדברים על קרקעות הנגב שבחזקת הברווים ומצד אלה העוסקים בשאלת הקרקעות בגליל. אם וכאשר תצטרך מדינת ישראל להגיע להכרעה בשאלות אלה בין הפן הדמוקרטי לפן היהודי-ציוני, כולנו ניקלע למצב שבו "אוי לי מיוצרי ואוי לי מיצרי". אני, כמובן, מעדיף את האינטרס שלי, אף כי אינני בטוח מתוך איזו נקודת מבט - יהודית או ישראלית. אינני יודע איך, בסופו של דבר, נכריע בדילמה, אך דבר אחד ברור: במקום שבו קיים ואקום, חודרים לשטח מונחים שלא ממין העניין כמו "מידתיות", כמו "הכל שפיט" או כמו כל הגדרה אחרת, ובסופו של דבר במקום שאין בו הגדרה של הנורמות, יעצבו הכלים הטכניים את הנורמות.

לכן, בבואנו לדבר על זכויות חקלאים בקרקע, שהן הליבה של הוויכוח, ולא הערך של הפיצוי בגין שינויי הייעוד, אנחנו עוסקים לא רק באדמה, אלא גם בקשר של האדמה עם המים. כמי שעסק שלושים וחמש שנה בתחום הביטחוני, אף כי בעיני אינני מומחה בענייני ביטחון, אני יכול לקבוע בסמכות מסוימת שמה שמאיים על שלמות הגוף היהודי-ציוני-ישראלי בתחומי ארץ ישראל הוא לא האיום הביטחוני המסורתי כפי שהכרנו אותו. ככל שהדבר יישמע פרדוקסלי, האיום הביטחוני הולך וקטן, לא הולך וגדל. בהקשר לאיום הזה אינני מתכוון לטרור, אלא לאיום הצבאי

הכולל על עצם הקיום של מדינת ישראל. מאיימים עלינו גורמים אחרים, חלקם בשליטתנו, חלקם פחות. בסופו של דבר תידרש ישראל להגדרת הציונות המעשית. אני חושב שבנקודה המרכזית הזאת, בעניין הקרקע והמים, יהיה זה כישלון של התנועה הציונית אם תיפול שורה משערות ראשם של מי מהיישובים החקלאיים במדינת ישראל. אם מגרה תיפול – נכשלנו. אם תיפול חמדיה – נכשלנו. אם לשם לא יבואו בנים ויתיישבו, עם או בלי קשר למכסת המים, עם או בלי קשר לפיצוי בגין שינוי ייעוד הקרקע – גם אז נכשלנו. היישובים האלה, כל היישובים האלה, צריכים לעגן מחדש את הזכויות שלנו כאן, בארץ הזאת, לאו דווקא כחקלאים, אלא כיהודים וכישראלים.

זאת ועוד. חובתנו לעשות כל שניתן כרוכד התכנוני, כדי שלא תתמש כאן, רחמנא ליצלן, "התיאוריה הצלבנית" של אחדים מהמומחים הפלשתינאים או האחרים, הגורסים שמדינת ישראל תתמוטט או תתפורר מאליה, לא בגלל איזמים חיצוניים. התיאוריה הזאת נשמעת דרמטית, מהלכת אימים, אבל אם נחזור להבחנה בין הריבונות לשליטה, אם נזכור שאנחנו פה חמישים וארבע שנים, וזו עלולה להיות אפיזודה חולפת מבחינה היסטורית, אני חושב שהוויכוחים הקיימים בחברה הישראלית עשויים דווקא להוליד תקווה חדשה ופתרונות חדשים.

הדבר החשוב האחרון שעלינו לזכור הוא שאוי לנו אם נתכר לערכים הבסיסיים שלנו, הנורמטיביים ולא רק הכלכליים. הדבר נכון באשר למים, זה נכון לאדמה, זה נכון לחקלאות, זה נכון לערכים שהמדינה חייבת להגדיר מחדש כנורמה. ונורמה כזאת מאפשרת לממש גם דברים שנראים לנו לא משתלמים מבחינה כלכלית. כדי שלא ניוותר ברובד התיאורטי בלבד, אני יכול לומר שחובת "מקורות" להביא מים למגרה, גם אם הדבר עולה פי עשרה יותר ממה שבתחום ההיגיון הכלכלי. זו בעיני חובה נורמטיבית. אבל במסגרת קביעת הנורמות, אנו צריכים לצרף גם חובה נורמטיבית, שבכל היישובים שלגביהם אין מחלוקת, מחיר הקרקע ישאף לאפס כדי שהבנים, דור ההמשך, יתיישבו שם.

אסיים באזכור של שיחה אישית, הנשמעת אולי פחות רציונאלית ויותר אמוציונאלית, שהייתה לי עם יורק פולונסקי מקיבוץ מגידו. יורק הוא הילד שמכר סיגריות בגטו ורשה לעצם קיום החיים שלו, השתתף במרד, לימים עלה לארץ, ועתה הוא חבר קיבוץ מגידו. באזכרה השנתית לחללי סיירת גולני, שהוא ואני משתתפים בה שלא בטובתנו, אמר לי יורק: "אני לא מבין משהו, פתאום אחרי חמישים וארבע שנה,

כל עוד לא קיימת תחושה מעוגנת של שייכות אל ה"אדמה", קיים קושי לנהל את ה"קרקע"

"הם", והוא התכוון לפלשתינאים, "אומרים לי שיש להם זכות שיבה' לאדמות שאני מעבד פה. אבל 'הם", והוא התכוון ל"קשת הדמוקרטית המזרחית", "אומרים לי שזו בכלל לא אדמה שלי. אז אולי", אמר לי יורק, "אולי נכשלנו?"
"לא, יורק" השבתי לו. "לא נכשלנו."
"נכון" הוא השיב לי. "לא נכשלנו. אבל לא הספקנו להשלים את המלאכה. עלינו להעביר את המלאכה לדור הבא."